

Line Lerche Mørck & Martin Chr. Celosse-Andersen

Livsførelseslisten

Omfattende identitetsforandring efter bande/rocker-involvering

Resumé

Artiklen handler om arbejdsredskabet livsførelseslisten (LFL). Artiklens hovedfokus er at sætte ord på en såkaldt livsførelseslistetilgang, som bruges til arbejdet med at understøtte tidligere bandemedlemmers og rockeres exitprocesser. Artiklen er skrevet af LFL's udviklere, hhv. en forsker Line og en tidligere rocker Martin, der nu selv arbejder med andres exitprocesser.

For bedst muligt at kunne undersøge vores bidrag til, og perspektiver på, processen med at skabe LFL, omtaler vi os i denne artikel både i tredje person, som hhv. Line og Martin, og i førsteperson som "vi". Vi benytter også hvert vores "jeg", der taler til "du" eller "dig", når vi i boksene om hhv. 'positivlisten' og 'udviklingslisten' illustrerer eksempler på indhold fra LFL's oprindelige prototype.

Artiklen formidler LFL's teoretiske og metodologiske ophav, hvordan LFL opstod og hvordan vi har praktiseret livsførelseslistetilgangen i vores fælles praksis. Vi giver dermed eksempler på, hvordan livsførelseslistetilgangen kan anvendes til at komme til forståelse med, skabe oversigt, prioritere, koordinere, huske og dokumentere kontinuitet, samt ændringer, i exitkandidaters daglige livsførelse.

Artiklen indeholder også et "sample".

LFL's 'sample' består af to adskilte oplistninger. Øverst er 'positivlisten', som er en oplistning af alle de gode ting som exitkandidaten, der også er medforfatter og medudvikler af listen, arbejdede aktivt med som en del af hans livsførelse under exitforløbet. Den anden del, som omtales 'udviklingslisten', udgør en oplistning af eksempler på problemstillinger, dilemmaer og fastlåsheder, der stressede Martin i det første år af hans exitproces, herunder tilhørende handlemuligheder og potentialer for udvikling.

Artiklen diskuterer også, hvordan LFL udgør et alternativ til det etablerede exitprogram, samt hvordan Martin rekontekstualiserer livsførelseslistetilgangen i arbejdet med andre exitkandidater.

Nøgleord: Bandeexit, omfattende ændringer i social selvforståelse, livsførelse, prototype, rekontekstualisering, dokumentationsredskaber i praksis, kriminalitetsforebyggelse.

Indledning

Intervention i forbindelse med såkaldte exitprocesser handler om at hjælpe folk videre i livet, efter de har været involveret i bande- og rockermiljøer. Den danske regerings lancering af rammemodellen 'En vej ud' i 2011 ba-

nede vejen for en politisk bevågenhed i dansk sammenhæng og for udviklingen af interventioner på området. Interventionsområdet er således et meget nyt praksisfelt i dansk sammenhæng, hvilket ligeledes afspejles i den stadig ret begrænsede danske forskning på området. Meget af den eksisterende forskning vedrørende exit er lavet i regi af Justitsministeriets Forskningskontor: Fuldmægtig Maria Libak Pedersen (2014a) har eksempelvis publiceret en kortlægning af myndighedernes exitindsatser baseret på skriftligt materiale og interviews med exitmedarbejdere i de lokale exitenheder i politikredsene og i Direktoratet for Kriminalforsorgen, samt på interviews med exitmedarbejderne i fem kommuner i forskellige politikredse (Pedersen, 2014a). Rapporten kaster lys over de udfordringer og problematikker, som medarbejdere involverede i bandeexit står overfor, og peger på udviklingsmuligheder i samarbejdet mellem kommuner, politi, kriminalforsorgen og andre professionelle (ibid.). I en anden rapport 'Veje ind i og veje ud af rocker- og bandemiljøer' har Pedersen (2014b) lavet en interviewundersøgelse med i alt 15 nuværende, eller tidligere, bande- og rockermedlemmer og undersøgt medlemmernes motivation for at indgå i, samt forlade, disse miljøer. Senest er der blevet udgivet en ny rapport "Flowet i rocker/bandemiljøerne" (Pedersen & Ribe, 2016). Rapporten beskriver statistisk, på basis af politiets registreringer, bande- og rockermedlemmers flow gennem miljøet. Rapporten viser, at der i 2016 var registreret knap 1400 medlemmer af bande- eller rockergrupperinger. Den viser, at der er mange, der bevæger sig videre fra miljøerne, i og med at det kun er 324 af de i alt 3.332 personer, der var registreret som rocker eller bandemedlem i hele perioden fra 2009-2016. Undersøgelsen viser, at 1 person dagligt forlader miljøet, samtidig med at en ny dagligt kommer til (Pedersen & Ribe, 2016). Således er der hvert år ca. 364 nye potentielle exitkandidater, der står i en

situation, hvor de kan have brug for hjælp til at etablere et nyt liv efter involvering i banderockermiljøet.

De seneste officielle tal fra Rigspolitiet (pr. 9. maj 2014) indikerer, at det kun er en meget lille andel af disse mange potentielle exitkandidater, der rent faktisk vælger at blive del af de etablerede programmer:

"De seneste tal fra Rigspolitiet (pr. 9. maj 2014) viser, at 37 personer har gennemført eller aktuelt er i gang med et exitforløb under rammemodellen i politikredsene. Herudover har der været igangsat et antal exitforløb, som af forskellige årsager er blevet afbrudt. Direktoratet for Kriminalforsorgen oplyser (pr. 9. maj 2014), at der aktuelt er 46 personer i et exitforløb i kriminalforsorgens institutioner. Hertil kommer, at et antal personer, som nu er løsladt, har været i exit under afsoning" (Justitsministeriet, 2014).

Pedersen (2015, 2016) omtaler et lidt større antal på i alt 134 exitkandidater (dette antal inkluderer de frafaldne og 14 exitkandidater uden samarbejdsaftale). Pedersens registrering dækker en lidt længere periode fra 2012 til og med hele 2014.

Som vi kan se af disse tal, findes der en stor andel, som selv forlader miljøerne, eventuelt med hjælp fra NGO'er, private eller frivillige aktører. Disse såkaldte "alternativer til exit" er ligeledes udforsket som exitprocesser, hvor vi åbent undersøger betydningen af forskellige indsatser, fællesskaber, miljøer, aktører og andet i forhold til, hvordan de forskellige forhold er med til at bevæge personerne i forskellige retninger i deres liv. Disse studier (fx Mørck, 2014, 2016; Mørck & Hansen, 2015) anlægger overvejende et brugerperspektiv, hvor exitprocesserne / bevægelserne og etableringen af en ny identitet følges over lang tid. I lighed med indeværende artikel inddrager Mørck (2014, 2016), samt Mørck & Hansen (2015) også perspektiver fra nogle af de betydningsfulde andre, personer såvel som de interessefællesskaber, der hjælper de

unge mænd i etableringen af et nyt liv. Disse case-baserede studier bidrager med et fokus på konkrete dilemmaer og handlemuligheder analyseret ud fra exitkandidaternes første persons perspektiver.

Indeværende artikel bidrager med nyt af relevans for bandeexit og forebyggelse ved at præsentere praksisudviklingen af en interventionstilgang, den såkaldte livsførelsesliste (forkortet LFL).

LFL's formål og hvordan LFL adskiller sig fra udfyldelsen af samarbejdsaftalen i det etablerede exitprogram

LFL kan hjælpe exitkandidaten, og de til denne tilknyttede kontaktpersoner, med at skabe et overblik over tilgængelige ressourcer og nuværende udfordringer. Et exitforløb er noget forholdsvist nyt i dansk kontekst, og derfor er der et behov for et dokumentationsværktøj, som kan samle alle de involverede parter og skabe overblik over deres roller, hver især.

En konkret LFL består altid af to adskilte oplistninger. Øverst er 'positivlisten', som er en oplistning af alle de gode ting som exitkandidaten arbejder aktivt med som en del af hans livsførelse. Den anden del, som omtales 'udviklingslisten', udgør en oplistning af problemstillinger, dilemmaer og fastlåsheder, herunder tilhørende handlemuligheder og potentialer for udvikling.

Efter de involverede parter har dannet sig et overblik over udviklingslistens punkter, kan punkterne derefter deles ud på de respektive personer, som hertil har et ansvar for at undersøge muligheder i forhold til disse punkter. De kan hente status og informationer fra hinanden indtil der er en positiv ændring, som kandidaten delagtiggøres i. Et typisk punkt på udviklingslisten kan fx omhandle boligsituationen. I stedet for at 5 personer hver især får kandidaten til at gentage samme budskab; den fortsatte fastlåshed og mangel på bolig, kan de i stedet rette henvendelse til hinanden. Derved undgås en konstant italesættelse af en fastlåst-

hed, og kandidaten kan interPELLERES positivt ved at dyrke de på positivlisten eksisterende punkter. Dermed støttes kandidaten i at skabe et nyt og sundere narrativ med udgangspunkt i de gode rutiner.

Et af listens unikke egenskaber er denne kortlægning af de positive kontinuiteter og tilgængelige ressourcer. I en meget mørk og uoverskuelig periode i en exitkandidats liv, hvor himmel og hav kan stå i et, kan positivlisten tjene som en objektivisering af styrker, samt som en rettesnor for fokus. Den kan således være motiverende, retningsgivende, støttende og tydeliggørende vedrørende exitkandidatens udvikling.

Som en del af det etablerede exitsystem bruger man også skriftlighed i form af udfyldelse af en såkaldt samarbejdsaftale (jf. Pedersen, 2015, 2016). Der er på nogle måder tale om et modsætningsforhold mellem rammemodellen og samarbejdsaftalen på den ene side, og denne slags brugerdrevne og åbne prototypiske tilgang, der ligger i at arbejde med en livsførelsesliste på den anden side. Samarbejdsaftalen er foruddefineret med en række faste, systemdefinerede kategorier omhandlende: bopæl, beskæftigelse, uddannelse, misbrugsbehandling, behandling for psykiske problemer, afdragsordninger vedr. gæld til det offentlige, kriminalitet, samarbejde med kriminalforsorgen, afholdelse af kontakt til bande/rockermedlemmer, familie og netværk, sikkerhedsmæssige tiltag, motivation og fastholdelse, støtte, tilskud til fjernelse af tatoveringer (Pedersen 2016: 9). Udfyldelsen af samarbejdsaftalens punkter er låst i og med at kandidaten blot skal udfylde de her foruddefinerede spørgsmål. Kandidaten udvikler ikke et forhold til punkterne eller indholdet i samarbejdsaftalen. "Som exitkandidat får man følelsen af, at man blot "krydser af" og bagefter kan man knap nok huske indholdet", fortæller Martin.

I LFL skabes indholdet som et resultat af noget, der er betydningsfuldt for exitkandidaten, og han føler sig således nært beslægtet

med produktet. Exitkandidaten får derfor også et personligt forhold til LFL's indhold. En anden væsentlig forskel er, at samarbejdsaftalen ikke afdækker kandidatens styrker, det tager primært udgangspunkt i systemets behov for afklaring. Som Martin formulerer det: "Man føler sig hurtigt ligegyldig og som et objekt, der blot skal afkræves svar".

LFL derimod objektiverer styrker og fæstner dermed skriftligt det nye "noget" man er ved at blive til. LFL udgør således en positiv anerkendende objektivering af elementer og handlinger, som kan afspejle sunde og brugbare interesser og kvaliteter.

LFL skabes primært i samarbejdet imellem mentor og mentee/exitkandidat. Samarbejdets medierende værktøjer kan være fx samtale, e-mail, eller sms. Der er en klar fordel i at få en liste på skrift, da skriftlighed typisk er udgangspunktet for stort set alle samarbejdende parter.

Den fælles produktion af LFL placerer exitkandidaten i en position som et aktivt subjekt med handlekraft. Martin fortæller, at det for ham var overraskende betydningsfuldt, hvad det gjorde ved ham at kigge på noget, han selv havde været medskaber af.

LFL kan desuden tjene som en stærk brobygger og et kommunikationsværktøj mellem forskellige afdelinger og systemer, og dermed lette relationsdannelsen mellem exitkandidaten og nye aktører (Guldager & Jørgensen, 2016).

Artiklen præsenterer, med udgangspunkt i vores samarbejde, en model for, hvordan arbejdet med LFL kan praktiseres, herunder hvordan tillidsskabelse, etik og brugerinvolvering udgør væsentlige elementer af en livsførelseslistetilgang. Artiklen illustrerer ligeledes, hvordan dokumentation og almengørelse af betydningsfulde situationer kan være med til at bevæge exitkandidater i udvidende retninger i deres liv. Socialstyrelsen udbød fire millioner kroner til kommunernes arbejde med at opkvalificere deres forebyggelse af rocker-

og banderekuttering¹. Ishøj-modellen, som socialstyrelsen udbød, hedder 'En vej ind', den anvender bl.a. LFL, som del af det sociale forebyggelses- og exitarbejde. Halsnæs, Ålborg og Odense kommune vandt udbuddet og udvalgte medarbejdere fra disse kommuner er nu ved at blive uddannet til at bruge LFL i deres forebyggende arbejde.

Teoretisk og metodologisk forankring

Metodologisk og teoretisk udspringer vores samarbejde omkring LFL fra tre delvist overlappende traditioner, hhv. social praksisteori, kritisk psykologisk praksisforskning, samt kollektivt biografiarbejde (Davies & Gannon, 2006), som ligeledes er grundstenene i vores fælles, igangværende forskning (se Mørck & Hansen, 2015).

Den daglige livsførelse

Selve begrebet den daglige livsførelse udspringer oprindeligt fra den tyske kritiske psykologi (Holzkamp, 1998; Osterkamp, 2000). Siden da er begrebet blevet taget op som del af den danske kritiske psykologi og det er blevet anvendt, diskuteret og videreudviklet i relation til forskellig interventionspraksis (se bl.a. Dreier, 2008, 2011; Huniche, 2002; Borg, 2003; Hybholt, 2015; Hybholt & Mørck, 2015).

Som det er påpeget af flere forskere (bl.a. Borg, 2003; Hybholt, 2015) så indeholdt Holzkamps oprindelige konceptualisering af den daglige livsførelse (Holzkamp, 1998) en tendens til at skabe en problematisk dualisme mellem 'det egentlige', der giver livet mening versus de daglige cykliske rutiner. Vi fastholder en nyere kritisk psykologisk forståelse (se fx Hybholt, 2015), hvor det egentlige og meningsfulde i høj grad forbindes i opretholdelsen og realiseringen af cykliske rutiner i den daglige livsførelse. Dette rummer også aktivi-

¹ <http://socialstyrelsen.dk/nyheder/2016/pulje-afprovning-af-model-til-forebyggelse-af-rocker-og-banderekuttering>

teter som mange mennesker ser som en ganske selvfølkelig og næsten umærkelig del af livet, fx det at skabe eller opretholde et hjem eller holde styr på sin økonomi via bank og Nem ID.

I en kritisk psykologisk forståelse lever alle mennesker med dobbeltheder, såsom dilemmaer, konflikter og modsætninger i deres livsførelse, det er så at sige et alment menneskeligt vilkår. Men alligevel kan dobbelthederne hos nogle mennesker være sværere og opleves mere fastlåste, og kampen med at overskride dobbelthederne og finde mening i livet er således endnu mere presserende. Det ser vi hos mennesker, der kæmper med at etablere et nyt liv efter at have været involveret i bande-rockermiljøer (Mørck & Hansen 2015, Mørck, 2016). I lighed med kritisk psykologisk tradition anvender vi livsførelsesbegrebet til at komme til forståelse med, hvordan livsførelsens cykliske rutiner får betydning, hvordan de kan fylde livet med mening, og samtidig være i konflikt med og stå i modsætning til andre anliggender i den daglige livsførelse (Hybholt & Mørck, 2015). Med en livsførelseslistetilgang er det en vedvarende bestræbelse at komme til forståelse med, hvad der giver mening som en del af den daglige livsførelse, og hvordan man kan udvide livsbetingelserne. Dette inkluderer ligeledes en vedvarende kommen til forståelse med kontinuitet og ændringer i livsførelsen, herunder hvordan 'dette noget', der giver mening, konstitueres, fortsættes i og på tværs af kontekster og evt. ændres over tid, bl.a. ved deltagelsen i nye og andre fællesskaber (Mørck & Hybholt, 2015).

Kritisk psykologi bidrager endvidere til understregningen af arbejdet med at udvide og ændre de grundlæggende livsbetingelser, herunder overskridelsen af fastlåsheder og dilemmaer, der udspiller sig som del af den daglige livsførelse. Det er ændringer, der realiseres i samarbejde med betydningsfulde andre, og ofte som del af fællesskaber.

Nedenfor ser vi eksempelvis, at punktet "ny bolig" i første omgang optræder på udviklingslisten, som den mest presserende fastlåshed i

Martins daglige livsførelse. Dette punkt rykkes senere op på positivlisten, som noget Martin i samarbejde med sin kone arbejder med at realisere som noget særligt meningsfuldt for dem, når han fx indretter børneværelse og kontorplads. Som vi ser af positivlisten og udviklingslisten nedenfor, så ændres og rykkes boligpunktet, når brugeren realiserer en orienterings- eller bevægelsesretning ved at skabe og opretholde et trygt hjem til familien.

Som vi skal se i det følgende, er Jean Laves begreber om bevægelsesretninger, deltagerbaner og telos (Lave, 1999) en central del af den måde vi forstår identitetsforandringer.

Identitetsforandring og det indholdsmæssige i bevægelsesretningerne

Bandeexitprocesser implicerer omfattende identitetsforandringer. Social praksisteori hjælper os med at forstå forandringerne, og det vi kalder *bevægelserne*, som konfliktuelt produceret og 'i relation'. Således forstår vi den identitetsformation, som udgør kernen i arbejdet med LFL, som del af en historisk og kulturel praksis (Holland & Lave, 2001). Vi er med en livsførelseslistetilgang særligt interesseret i at indfange, og komme til forståelse med, det *indholdsmæssige* i bevægelserne, som Jean Lave artikulerer således:

"Bevægelse i en retning, mulighederne for at trænge dybere ned, blive mere af noget, foretage sig ting anderledes på måder, der gradvist ændrer ved, hvordan man er objektivt, hvorledes man forstås af andre, og hvorledes man forstår sig selv som et socialt placeret subjekt". (Lave, 1999: 50)

At få sat ord på dette indhold eller 'dette noget' er helt centralt, når man skal komme til forståelse med bevægelserne, kontinuiteten og ændringerne i livsførelsen, når unge mænd sammen med andre, kæmper med at overskride bande- og rockerinvolvering.

I lighed med kollektivt biografarbejde lægger vi i vores igangværende forskningssam-

arbejde vægt på at udfolde mange detaljer i de erindrede situationer (i Mørck & Hansen, 2015 kalder vi det “moments”), herunder at tilstræbe at sætte ord på kropslige følelser og konteksten, samt de bevægelser (som vi betegner “movements”), som situationen er med til at sætte i gang (jf. Mørck & Hansen, 2015). Den kollektive biografitradition kommer således i spil, når vi sætter ord på livsførelsen i tiden lige efter og imens Martin kæmper med at overskride en mangeårig involvering i bande-rockermiljøet. Man kan sige, at vi, lidt ligesom i kollektivt biografiarbejde, skaber et lille forskerkollektiv, hvor vi udveksler og deler erindrede situationer. Men i modsætning til kollektivt biografiarbejde, så omhandler vores udvekslinger situationer, der er og var del af Martins daglige livsførelse, imens den ændrer sig, her og nu. I den fortløbende udveksling bliver vi sammen klogere på betydningsfulde situationer i Martins livsførelse, samtidig med at vi, i samarbejde med andre, udveksler erfaringer omkring forskelle og ligheder til andre exitkandidaters livsførelse (jf. Mørck & Hansen, 2015; Mørck, 2016).

En ny variant af kritisk psykologisk praksisforskning

Vores samarbejde er en særlig variant af den kritisk psykologiske praksisforskning. Praksisforskning handler grundlæggende om at komme til forståelse med de såkaldte medforskere, samt at menneskeliggøre, dvs. udvide undertrykkende og fremmedgørende livsbetingelser (se bl.a. Osterkamp, 2000). I vores variant af praksisforskningen er medforskernesamarbejdet ydermere ambitiøst og gensidigt forpligtende i og med, at Martin deltager som en forskerlærling, der fortløbende spørger til, diskuterer og anvender teorier og videnskabelige metoder. Sammen udvikler vi LFL og afholder livsførelseslistekurser², hvor vi formidler vort arbejde til andre.

² Se <http://lifeconductlist.dk/>

LFL som prototype: et alternativ og model for noget

Vi kalder den livsførelsesliste, som formidles i denne artikel for en prototype. Men hvad mener vi egentlig, når vi fremstiller LFL som en prototype?

Begrebet prototype stammer oprindeligt fra en hel anden kontekst, nemlig opfindelse og udvikling af teknologi. Den første udviklede udgave af telefonen udgjorde fx en prototype på, hvordan man kan udvikle telefoner. Inden for praksisforskningen forstår vi prototype lidt på samme måde, og dog også lidt anderledes:

“Ligesom et sample eller en case, er en prototype et bestemt stykke virkelighed, der fungerer som en model af nogle almene forhold” (Mørck & Nissen, 2005: 136).

Således kommer vi her i artiklen til forståelse med, hvordan vi har skabt LFL, herunder hvordan vi anvender den i praksis. Ved at formidle denne praksisforankrede forståelse, så skabes der også en model eller med Morten Nissens ord en brugerreven standard for (Nissen, 2016), hvordan LFL kan eller bør anvendes.

LFL skal forstås som en prototype, der er ved at blive videreudviklet og afprøvet i forskellige sammenhænge (jf. Socialstyrelsens projekt om bandeforebyggelse, i SSP, indskolingen og svære overgange mellem specialskoletilbud). Således afprøves livsførelseslisten og dens muligheder og begrænsninger, når den rekontekstualiseres, for at kunne bruges i relation til mentees, exitkandidater, udsatte unge, og “inklusionsbørn” i folkeskolens indskoling. En række professionelle og brugere bliver således inviteret ind som medudviklere af nye prototyper for at afprøve LFL’s muligheder og begrænsninger. Rekontekstualisering af LFL indbefatter en udvikling af nye konkrete prototyper samt at LFL-tilgangen udvikles og tilpasses som metode og tilgang til andre personer, målgrupper og overgange, som del af interventioner i andre kontekster.

En prototype er en fremstilling af ét eksempel på, hvordan man kan arbejde med opstilling af ændringer og kontinuiteter i en brugers (her Martins) livsførelse. Prototypen beskriver Martins bevægelsesretninger og orienteringer i den daglige livsførelse for dermed at objektivere, anerkende, og som resultat heraf, at udvide rummet for at (re)producere de gode rutiner, der bringer ham videre i retninger i livet, som er (potentielt) meningsfulde for ham. Vi anvender her Nissens (2012) forståelse af, hvordan objektivering, her fremhævelse af noget særligt på en livsførelsesliste, er del af arbejdet med anerkendelse. Anerkendelse virker ved at etablere en særlig form for ‘suspense’, således at anerkendelsen rummer magten til at definere den anden som et subjekt på måder, hvorpå selve meningen langsomt kan opstå på vegne af det kollektiv, som er på vej til at opstå (Nissen, 2012: 170-171).

Formålet med at beskrive en prototype er at kunne inspirere andre fællesskaber bestående af eksempelvis en mentor og en exitkandidat eller en ‘inklusionsmedarbejder, et inklusionsbarn og dets forældre’ (jf. www.livsførelseslisten.dk). Indeværende prototype er lavet som en delvist sløret udgave, Martins oprindelige livsførelsesliste udgjorde en mere omfattende liste af punkter. De mange punkter skyldes, at Martins livssituation i udgangspunktet var karakteriseret ved meget omfattende marginalisering med en overvældende mængde af fastlåsheder. Inspireret af Laing (1969) forstår vi en fastlåshed som følelsen af ‘lige meget hvad du gør – kan du ikke vinde’ (Mørck & Hansen, 2015: 274). Martins livsførelsesforandringsambitioner har samtidig været vidtrækkende, hvilket har bidraget til et stort antal punkter på positivlisten (på et tidspunkt var vi oppe på 21 i alt). Martins forandringsambition på tidspunktet, hvor vi arbejdede med LFL beskrives af Martin som bevægelser ‘Fra rocker til akademiker’, samt en bevægelse mod et voksenliv, hvor han også bliver til som en ansvarlig far, der arbejder for at sikre og opret-

holde et trygt hjem, og dermed et bæredygtigt liv for sin familie. Det er således en ændring af livsførelse, hvor der er rigtig meget på spil, og hvor der arbejdes med en lang liste af områder, der langsomt skrider fremad og kan rykkes op på listen over meningsfulde hverdagsrutiner, som øger Martins velbefindende og hjælper til delvist at overskride hans fastlåsheder og problemer i livet.

Empiri

Empirisk trækker vi i denne artikel på interviews, udvekslinger via e-mail og SMS, som vi har foretaget som del af vores snart 3-årige lange samarbejde fra 2014-2017. De to for artiklen mest centrale interviews, er foretaget af to af vores samarbejdspartnere, specialestuderende Anette Jørgensen & Richard Guldager, som har lavet et interview med os hver især, i maj 2016. Selve LFL er lavet ud fra fortløbende samtaler som del af vores ‘fælles tredje’ i løbet af det første år, vi kendte hinanden. Dette år inkluderede ligeledes fælles samarbejde omkring forskning, undervisning, oplæg, film, artikelskrivning, udviklingsarbejde med indværende livsførelsesliste mv. LFL bygger også på Martins refleksioner over egen livsførelse i to kvalitative interviews, lavet af Line og en tredje specialestuderende Lone maj Clausen (Clausen, 2015).

LFL’s opståen – ‘a line of flight’

LFL og den dertilhørende livsførelseslistetilgang opstod ud af vores fælles engagement, og det var ikke planlagt, at vi skulle udvikle et arbejdsredskab. Det opstod ud af et engageret arbejdsfællesskab og som del af en kreativ proces, som bl.a. Bronwyn Davies kalder “line of flight” (Davies, 2014). ‘A line of flight’ er en udviklingsproces, hvor en tanke og handling tager den anden, og hvor vi ping pong’er sammen om noget nyt, hvormed LFL efterhånden opstår. Line forklarer i det følgende, hvordan ideen til LFL oprindeligt opstod sommeren 2014 i en email-udveksling med Martin:

“så putter han det [min e-mail med alle de gode ting i hans livsførelse] op på væggen i sit lille kontorhjørne (...) han fortæller, at det betyder meget for ham, at det gav ham en glæde, at se det på skrift, alt det der faktisk fungerede og var godt. Den respons får mig til at tænke, hov der er noget vigtigt her; det der at opliste de helt almindelige ting i ens liv, der faktisk er gode og bringer én videre, når man er i sådan en meget fastlåst situation. Det [sker på et] tidspunkt, hvor han ikke syntes, at der er noget der rykker, og hvor han er meget frustreret over, at han ikke er kommet væk fra sit lokalområde, ikke har bolig og alt muligt, og så... det giver mig den der ide”(Lines interview, maj 2016)

Line skriver spontant videre på nogle af de forhold, som er problematiske i Martins livsførelse, hun oplister de problemstillinger, dilemmaer og fastlåsheder, som hun har lagt mærke til frustrerer og stresser ham. På daværende tidspunkt er han formelt i politiets exitprogram, men han har stort set ingen kontakt med sin exitkoordinator, der er politimand. Den begrænsede kontakt skyldes bl.a. at Martin hurtigt fornemmer, at der ikke er nogen særlig hjælp at hente fra exitprogrammet (se også Mørck & Hansen, 2015). Martin samarbejder også på dette tidspunkt, hvor han er ca. et ½ år inde i sit exitforløb, med to personer fra en nyopstartet NGO Fryshuset Danmark. Ligesom Line, hjælper daværende leder af Fryshuset Danmark og kandidat i kommunikation og sprogødestudier Søren Lerche og cand. pæd. psych. Camilla Sys Møller-Andersen ham ulønnet, på forskellig vis. Vi forsøger at hjælpe Martin med at finde bolig, med at tage med til studievejlederen på de universiteter, hvor han gerne vil søge ind via kvote 2, ligesom Line senere hjælper Martin med selve kvote 2-ansøgningen. Oplistingen af dilemmaerne er på den ene side et led i vores fælles fortløbende forskning i exitprocesser, men bliver efterhånden også til et virkemiddel og til den anden del af LFL (det vi senere kalder udviklingslisten). Det bliver over tid til et redskab, der hjælper

Martin i hans personlige udvikling. Kontakten mellem os er oprindelig opstået i det tidlige forår 2014, ved at Martin sendte Line et brev og derefter en e-mail, hvor han bl.a. tilbød at Line kunne interviewe ham, som del af hendes forskning i exitprocesser. Martin viser sig at være en ekstraordinær aktiv medforsker. En dag i 2014, hvor han er på universitetet i forbindelse med et interview med Lone Maj (Lines daværende specialestuderende) banker han på Lines kontordør. Han fortæller, at han er begyndt at optage video- og audiologs, fordi han også gerne selv vil samle empiri om sin egen exitproces, således at han senere kan bruge det i en universitetsopgave. Dette bliver startskuddet til, at Martin ikke blot er medforsker, men også indtager en ny position som forskerlærling. Line vejleder ham i, hvordan disse logs kan udarbejdes med inspiration fra kollektivt biografiarbejde (Davies & Gannon, 2006), fordi Martin gerne vil sikre sig, at empirien som han producerer, har en høj videnskabelig kvalitet. Således opstår vores fælles forskningsinteresse og forskerfællesskab i løbet af foråret 2014, hvor vi har en fælles interesse i, og arbejder sammen om, det fælles tredje ‘forskningen i exitprocesser’. Sammen hjælper vi hinanden med at indsamle og udveksle empiri, og andre specialestuderende, bl.a. Lone Maj, inviteres også med i vort fælles forskningsfællesskab. Lines e-mails med oplistninger af alle de ting, der gør ham godt i livsførelsen og oplistingen af dilemmaer, er led i denne fælles forsknings- og udvekslingsproces. Undervejs i udvekslingen viser samarbejdet sig også at give god mening i og med, at den understøtter Martins personlige udvikling. De to lister som vi samler i et dokument, der sidenhen er blevet til LFL’s første prototype, viser sig ud på efteråret også at få en ny funktion i samarbejdet med de andre, der også hjælper Martin med at finde bolig mv. Således opstår ideen om, at LFL også kan bruges til at *koordinere*, hvem der hjælper Martin/en exitkandidat med hvad. Som led i prak-

sisforskningens medforskertilgang (se Mørck & Hansen, 2015) sender Line ligeledes listen med dilemmaer til Martin. På mødet med de andre hjælpere, får listerne endnu en funktion, nemlig at *prioritere*, hvad der er vigtigt at arbejde med her og nu, nemlig boligsituationen.

Standarder for social praksis etik

Med en social praksis etik understreger vi, at hvad der er god etik, skal vurderes situeret og i en kontekst med udgangspunkt i, hvad en handling har af betydning for brugerens liv og ikke med udgangspunkt i en færdigdefineret abstrakt standard (jf. Mørck et al., 2011). Forud for mødet spurgte Line også Martin, om det var ok, at hun sendte listen til de to frivillige, således at de bedre kunne forstå og sætte sig ind i hans komplekse livssituation. De etiske retningslinjer, som vi praktiserer som del af forskningen, bidrager således til at skabe de brugerdrevne standarder for, *hvad der er god etik* i arbejdet med udveksling af LFL. I august 2014 diskuterede vi eksempelvis etiske aspekter af vores forskningssamarbejde som del af et Ph.d.- kursus med Jean Lave. Line kunne fornemme, at det var diskussioner som var vigtige at fordybe os i. Vi integrerede dem dermed i vores igangværende filmprojekt, hvor daværende specialestuderende Lone Maj Sand Clausen interviewede Line om etik, og sammen med filmproducer Jesper Macholm, (som var ansat af Fryshuset), lavede vi det til en etik-film. Filmen som vi siden har brugt i Lines universitetsundervisning og på livsførelseslistekurserne kalder vi "Den levede etik". Filmen viser vores refleksioner og baggrunden for udviklingen af de nye standarder for en social praksis etik. De nye standarder udfordrer det Badiou (2002) og Wyatt & Davies (2011) omtaler som "contemporary ethics" eller institutionaliseret etik (Mørck et al., 2011). Et andet aspekt ved livsførelsesliste-standarder er brugerinvolveringen, dvs. at brugeren, hvis liv der omtales, skal spørges specifikt, om det er ok, at man udveksler konkrete punkter fra listen.

Mistillidskulturer – fælles tredje kan skabe bedre adgang til at komme til forståelse

Tillid er ikke en selvfølge, det er noget, der skal bygges op. Forskning viser, at selve den modsætningsfulde position, som den professionelle deltager fra, mange gange kan være med til at besværliggøre tillidsskabelsen (Perry, 2012). Mistillid til systemet, og til andre, er ofte også yderst indgroet blandt tidligere bande- og rockermedlemmer, og det med god grund. De har typisk mangeårige erfaringer med at være i et konfliktfyldt forhold til såvel politiet som andre bande- eller rockermedlemmer, og nogle af dem vil endda have erfaringer med systemets Al Capone-metode, der går ud på at udveksle oplysninger og forsøge at stresse dem med særligt fokus på at ramme deres økonomi. Således er udgangspunktet ofte en grundlæggende skepsis og begrænset tiltro til, at det nytter noget at åbne sig og tale åbent og ærligt om problemer og dilemmaer i deres daglige livsførelse. Mange vil også være socialiseret ind i en mistillidskultur fra deres tid i bande- rockermiljøerne. De vil bære på kropsliggjorte erfaringer om, at hvis man åbner sig og viser sårbarhed, så kan man risikere, at det bliver brugt imod en. De vil ofte have tilegnet sig en særlig form for maskulinitet, hvor man ikke viser svaghedstegn. Man positionerer sig med vold, ry og magt og en udbredt erfaring er, at man bedst overlever i konflikter, hvis man har magt over andre, ikke åbner sig for meget og/eller har 'noget' på de andre.

Tillidsskabelse og opbygning af en ny slags fællesskabskultur og social praksis etik er med andre ord et yderst vigtigt og vedvarende arbejde, hvor selv små konflikter, hvor exitkandidaten kan føle sig udleveret, mistænkeliggjort eller svigtet, vil kunne skade en ellers god kontakt.

Men hvordan kan man overhovedet skabe tillid, og en interesse i skriftliggørelse af meget personlige aspekter ved en exitkandidats dag-

lige livsførelse, i samarbejde med mennesker, der er mærket af denne slags erfaringer med en mangeårig mistillidskultur?

Vores erfaring er, at skabelse af tillid tager tid, og at praktiseringen af det Løgstrup omtaler som den etiske fordring er helt central. I Mørck & Hansen (2015) skriver vi om, hvordan vi i vores samarbejde har diskuteret og trukket på Løgstrups forståelse af relationen mellem det at vise tillid og den etiske fordring:

“Så vist som et menneske med den tillid, det viser eller begærer, giver mere eller mindre af sit liv i den andens hånd, så vist hører fordringen om at tage vare på det liv med til vor tilværelse sådan som den nu engang er. Hvor meget eller hvor lidt der står på spil for et menneske i den tillid, det viser, er selvsagt uhyre forskelligt. Det beror på mange forskellige faktorer, på den enkeltes psykiske konstitution og øjeblikkelige befindende, på situationen, der ikke mindst er bestemt af, hvem og hvordan den anden er. Men hvorom alting er, betyder det, at der i et hvilket som helst møde mellem mennesker ligger en uudtalt fordring, uanset under hvilke omstændigheder mødet finder sted og hvilken karakter det har.” (Løgstrup, 1956: 27).

Ved at diskutere tillidsskabelse teoretisk og filosofisk som del af vores videnskabelige fælles tredje – bl.a. artikelsamarbejdet – har vi arbejdet med at overskride tendenser til mistillidskultur og er lykkedes med at opbygge en tillidsfuld relation, der har vist sig stærk nok til også at overleve diverse konflikter. Vores erfaring er, når vi kigger tilbage på vores snart 3-årige samarbejde, at tillid bedst (gen)skabes og opretholdes, når man samarbejder omkring et vigtigt ‘fælles tredje’, dvs. når man har noget vigtigt for sammen, der er mere og andet end blot behandling (Henriksen & Magnusson, 2001).

Fra et socialpraksisforskningsperspektiv er det således vigtigt at pointere, at det ikke bare er et simpelt valg at deltage åbent og fylde en relation med gensidig tillid. Det har stor betydning, hvad man konkret som forsker, praktiker, eller exitkandidat byder ind med

i relationen. I vores samarbejde åbnede Line døren for Martin til den akademiske verden og til universitetet. Der var en vis gensidighed i relationen, da vi begge foreslog og tilbød hinanden projekter, som vi begge var interesseret i at deltage i. Martin var fra start af, da han mødte Line i 2014, meget opsøgende og deltog aktivt i at formulere fælles projekter og interesser, som blev en del af vores relation. Martin fortæller, at det også havde en betydning, at han allerede fra sin gymnasietid, før involveringen i bande- rockermiljøet, havde en akademisk interesse for psykologi:

“Så da jeg skulle vælge at prøve at realisere en eller anden ny identitet, og her valgte jeg jo akademikerens og satte det som mål, så brugte jeg simpelthen det til at navigere efter, det blev mit nye nord” (Martins interview, maj 2016)

Martin var meget interesseret i og åben for at blive til noget nyt:

“fordi alle de tricks jeg havde brugt indtil nu gjaldt ikke længere. Konflikter løser man ikke på samme måde, heller. Og man interagerer heller ikke på samme måde ‘på den anden side af hegnet’, som jeg plejer at sige”. (Martins interview, maj 2016)

Han havde en interesse i at lære nye måder at tænke på, nye måder at forholde sig på i konflikter, og nye måder hvormed han kunne reflektere over og komme til forståelse med ændringerne i egen og andres livsførelse og maskulinitet. Dette inkluderede bl.a. nye ikke voldelige og mere reflekterende måder at gebærde sig på i konflikter (se Mørck & Hansen, 2015). Disse refleksioner blev efterhånden taget op som en naturlig del af en ny fælles akademisk kultur, vi sammen skabte, hvor vi diskuterede forskellig videnskabelig litteratur, teoretiske begreber, som vi kunne bruge til at komme til forståelse med verden og samtidig bruge i vores fælles artikelskrivning og oplæg.

De teoretiske begreber anvendte vi samtidig til at analysere og sætte spørgsmålstejn ved eksempelvis de normativiteter, der hersker i, og på tværs af, de forskellige fællesskaber og miljøer, som vi bevæger os gennem. Vi har brugt dem i en fortløbende refleksion over, hvordan eksempelvis praksisideologier og normativiteter ligner og/eller er forskellige fra de andre miljøer, vi kender.

Udvekslingen og samarbejdet med det etablerede system

I Martins samlede livsførelsesliste, var der kun nævnt en enkelt person fra det etablerede system, nemlig en person fra kriminalforsorgen. Håbet var, at hun kunne formidle en mulighed for økonomisk rådgivning og gældssanering, hvilket viste sig ikke at være muligt. At det etablerede system ikke har fyldt mere på Martins livsførelsesliste skyldes, at der det første års tid i exitprocessen nærmest ikke var noget positivt bidrag, eller samarbejdsvillighed, fra politiets exitprogram, eller fra den oprindelige kommune han boede i de første 10 måneder. Dette gjaldt ligeledes, da NGO'en Fryshuset Danmark kontaktede den oprindelige kommune med en forespørgsel om, hvorvidt de kunne samarbejde. Selv om vi kun i begrænset grad har realiseret et samarbejde og brobygning til det etablerede system, så er det principielt et mål med livsførelseslistetilgangen at få flest mulige relevante personer i en exitkandidats (potentielle) netværk involveret, aktiveret og koordineret på rette tid og sted. Vi kalder det 'just in time' (jf. Mørck & Christensen, 2017) når en interventions betydning for 'lige denne person' vurderes situeret i tid og sted. Eksempelvis er det ikke hvilket som helst tilbud om bolig, der udgør en relevant mulighed. Der kan være gode grunde til, at man må vente længere på en bolig, der ikke ligger i et udsat boligområde, hvor der er stor risiko for at komme i konflikt, ligesom det er vigtigt at finde en boligløsning, der er til at betale med de penge exitkandidaten har til rådighed. Udvekslingen

af punkter på en livsførelsesliste kan ideelt set bruges i samarbejdet med de etablerede systemer som fx kriminalforsorgen, psykiatrien og en kommunal exitkoordinator, også af brugeren selv. Målet med en udveksling omkring konkrete punkter er, at de etablerede systemer kan bibringes en bedre forståelse af den komplekse livsførelse under forandring, herunder de svære fastlåsheder, prioriteringer og nødvendigheder som en exitkandidat kæmper med i dagligdagen. Idealet er således, at professionelle fra det etablerede system potentielt kan inviteres ind til at bidrage lige præcis der, hvor det er relevant, i arbejdet med at overskride specifikke problemstillinger. Fx kan politiet være relevant, når der skal godkendes hemmelig adressebeskyttelse eller slettes information fra internettet og hvis der skal kommunikeres til fx Told og Skat om, at exitkandidaten ikke længere er registreret som bandemedlem. Mens andre fx kommunale eller kriminalforsorgens parter vil være mere relevante, når der skal formidles psykolog eller mentorstøtte. I forlængelse af social praksis etikken er livsførelseslistetilgangens standard, at udpegningen af hvem det er relevant at inddrage og hvornår, skal vurderes situeret med blik for brugerens deltagelsespræmisses og førstepersonsperspektiv. En sådan 'just in time' vurdering skal ske med udgangspunkt i konkret viden om exitkandidatens / den udsatte unges samlede livsførelse, og ikke primært ud fra abstrakte og normative systemstandarder, som vi så det indledningsvist i det etablerede exits samarbejdsaftale.

LFL's oprindelige prototype – "Jeg", "dig", "vi", og "exitkandidaten"

Vi har nedenfor i de udvalgte punkter fra den prototypiske livsførelsesliste mange steder bibeholdt ordlyden fra den oprindelige livsførelsesliste, hvor Line skriver til Martin (til "dig" – om "din" livsførelse), og hvor Martin skriver som "jeg". Når et punkt på listen er skrevet i 1. person ("jeg" eller "mig") så markerer det,

at det er Martin, der har tilføjet det. Vores skabelse af punkter foregik både skriftligt via SMS og e-mail, og mundtligt i telefonsamtaler eller når vi snakkede, mens vi forberedte forskellige projekter, artikler, undervisning, og foredrag.

I den prototypiske livsførelsesliste tydeliggør vi således, hvordan indholdet i punkterne er blevet til i dialogen mellem os. Listerne afspejler såvel kontinuitet og ændring i den daglige livsførelse. På mange områder fortsætter Martin en rutine eller vane, som også var en del af hans tidligere daglige livsførelse fra tiden i rockermiljøet, altså også fra tiden inden han gik i exit. Eksempelvis er punktet 'de ugentlige pauser på biblioteket', som vi skal se nedenfor, en videreførelse af en erfaring som Martin havde gjort sig med noget, der havde flere samtidige positive betydninger for ham, mens han var i rockermiljøet, det var en pause fra familielivet – så han og hustruen som vi kalder Christine kunne savne hinanden, og det var et frirum til produktivitet, fordybelse. Det var både kontinuitet og ændring fordi at indholdet Martin fordybende sig i jo også ændrede sig efter han forlod miljøet.

En sådan vis grad af rutine/vane/kontinuitet eller "forbundethed" (Christensen & Mørck, 2017) er medvirkende til at give livsførelsen substans. For Martin medvirkede det endvidere til, at han som exitkandidat bedre kunne udholde de mange usikkerheder og forandringer, der ligeledes prægede hans livsførelse i denne exitperiode. Alle LFL's punkter rummer således samtidig en vis kontinuitet og ændringer i indholdet af aktiviteten, hvem man gør sammen med, og/eller lokaliteten og formålet med at gøre det.

Som det ses af de udvalgte punkter, så er en række punkter (eksempelvis Nem-id og bolig) blevet rykket op fra udviklingslisten til at udgøre punkter på positivlisten. Ved at et punkt rykkes til positivlisten objektiverer LFL en positiv forandring og understreger det, der er faldet på plads i og med, at Martin nu bedre kan håndtere, eller ligefrem arbejde med, rutiner og arrangementer, der giver mening

for ham i den daglige livsførelse. LFL giver således Martin en følelse af, at der er noget der "rykker" i hans liv, det giver et overblik over alt det meningsfulde, som en rettesnor for prioritering af, hvad han skal fortsætte med i sin livsførelse.

1. Styrketræning eller squash hver dag fra 10-12. Det øger dit fysiske velbefindende, opbygger din fysiske robusthed, det giver dig glæde (du griner med andre) og et fællesskab med nye 'civile' mennesker, et fællesskab, hvor folk møder dig, og behandler dig ordentligt som menneske.

2. Arbejdet med at administrere ejendomme.

3. Etablering af to ugentlige 'pauser' på et bibliotek.

4. At lytte til inspirerende "motivational speakers" på youtube.

5. Deltagelsen på Ph.d.- kurset og professionsrettede forelæsninger med henholdsvis Morten Nissen og Charlotte Højholt (samt til fremtidige lignende arrangementer). Her vil du ligeledes møde nye fagfæller og (civile) medmennesker, få styrket dit akademiske netværk, så du skridt for skridt får opbygget en større følelse af at høre til på universitetet, og du får styrket den gode relation til mig og til Lone Maj. Deltagelsen i Ph.d.- kurset er med til at gøre dig til mere forsker. Det er bl.a. her i disse sammenhænge, at du også bliver til som "Lines forskerlærling" en privilegeret position, som du vil kunne bruge, så du har et forspring og kan handle fra en anerkendt position, når du starter som studerende på universitetet. Kontinuitet siden sommeren 2014.

6. Forberedelsen til bachelorstudiet.

7. Vores snakke og samtaler om relevant litteratur, fortløbende e-mailudvekslinger, analyser af din livsførelse, din moment-movement-refleksion på log, + transskriberinger af egne logs til vores fælles forskning og forberedelse af oplæg.

<p>8. Kost og gastronomi: du har en god indsigt i, hvad der er godt for dig kostmæssigt, spiser på særlige måder, => mere kropslig styrke og velbefindende. “Jeg har fundet ud af at jeg slapper meget af ved at finde en opskrift, handle specifikt ind til denne, forberede og servere den for Christine”</p>
<p>9. Dokumentarerne om det vi laver, giver en følelse af, at jeg er med til at producere noget konkret og ikke blot snakke om intentioner om det. Siden forsommeren 2014.</p>
<p>10. Sønnens opdragelse og min rolle i den sammenhæng: Altså hvordan kan jeg blive den bedste far? F.eks. klassisk musik. Jeg er begyndt om aftenen, imens jeg læser, at lytte til klassisk musik, da Jason typisk ligger på mine lår og sover. Andet eksempel er, at få skrevet ham op i en god vuggestue. Nyt fra årsskiftet 2015.</p>
<p>11. At have fået et hjem og indretningen af den nye lejlighed: Det at indrette lejligheden giver mig en følelse af stabilitet, en funktion og en rolle. Vi har endelig efter 10 måneders ventetid fået et hjem. Fx i indretningen af Jasons værelse realiserer jeg mig selv som faderen, i indretningen af mit lille kontor med bogreol ved siden af virkelig gør jeg det billede, jeg har af mig selv, som værende i gang med at studere eller arbejde akademisk. Rykket op – Nyt fra januar 2015.</p>
<p>12. Arbejdet med at fordybe mig i vores økonomiske situation og danne mig et overblik ved hjælp af budgetter osv. Det er første gang i mit liv, at jeg laver budgetter. Nyt januar 2015.</p>
<p>13. Arbejdet i ‘Den Anden Vej’. To nye personer er kommet til – Morten er i slutningen af 40’erne og Mark er i midten af 20’erne. Delvis kontinuitet.</p>
<p>14. Har fået Nem-id og bestilt et dankort. Punktet er rykket op fra udviklingslisten; det er ikke længere et problem.</p>
<p>21. Forberedelse til kvote 2. Du har bestået skriftligt dansk, og fået 12. Du har mange gode ting du kan skrive i din kvote 2 ansøgning.</p>

Det sidste punkt er nummereret 21 for at markere, at der var 21 punkter i alt. Vi har ovenfor udvalgt disse 14 punkter ud fra kriteriet om, at de var særligt betydningsfulde for Martin og/eller fordi de har en almen relevans, og dermed ved at blive nævnt, vil kunne inspirere til andres udarbejdelse af indhold på positivlisten. Punkterne var oprindeligt meget mere udspecificerede, men af pladshensyn har vi måttet afkorte dem. Nedenfor følger 5 udvalgte punkter fra Martins udviklingsliste, udvalgt ud fra selvsamme kriterier.

Udviklingslisten

Anden del af LFL rummer dilemmaer, problemer og fastlåsheder, som var presserende for Martin det første år i exit, samt eksempler på handlemuligheder og potentialer for udvikling og overskridelse.

1. Boligsituationen er den fastlåshed, der stresser dig mest. Nyt: Boligpunktet blev rykket op på positivlisten i januar 2015, da Martin fik støtte til indskud til bolig, lige efter fødslen af deres søn.

2. For lidt og en meget afbrudt søvn (3-4 timers søvn). Blevet mere og mere træt og ‘kortluntet’. **Handlemulighed:** Lone Maj er uddannet som psykomotorisk terapeut /yogalærer, hun har tilbudt at opøve dig i rutiner, så I sammen kan afprøve, hvilke slags rutiner og metoder, der kan afhjælpe søvnproblemerne. Det kan fx foregå over skype eller facetime.

3. Psykiatrien og medicinering. Jeg skal nu starte i distriktspsykiatrien i [ny by] igen, og skal starte forfra med at lære et helt nyt sæt behandlere at kende, og det orker jeg bare ikke. Og det samme gør sig gældende med kriminalforsorgen. Deres møder ender altid med at lande oven i mine aftaler. F.eks. mandag med Line og Mikkel³.

4. Din økonomi er en hovedpine. Hvis du putter penge i banken, så tager told og skat dem (nogle gange), så du kan ikke bruge bank – kun kontanter. Indtil nu har du levet uden et Dankort, og er dermed afskåret for at betale på almindelige måder. **Handlemulighed:** Kan du ikke få hjælp fra kriminalforsorgen til at få lavet en aftale med told og skat? (Punktet er delvist rykket op til positivlisten, jf. punkt 14: ‘Nem-ID og bestilt et Dankort’).

5. Sikkerhed – andet navn. Jeg er begyndt at bruge et nyt navn alle vegne – det er rigtig svært. Jeg har taget nyt navn, så folk fra det gamle miljø har mindre chance for at genkende og finde mig.

Vi har med eksemplerne i de to bokse forsøgt at give en bred beskrivelse af punkterne for at illustrere, hvordan punkterne på en LFL kan se ud. Vores håb er, at de mange punkter kan virke ved eksemplets magt. Det er for os at se interessant, hvor mange punkter (21 i alt) vi i løbet af det første år fik samlet på Martins positivliste i en periode, hvor det etablerede exitsystem samtidigt klassificerede selvsamme person som værende “for tung” til, at de kunne hjælpe ham, bl.a. mht. at finde bolig i en ny kommune, der ville modtage ham. Med den umiddelbart overvældende mængde af positive punkter får man også en forståelse for, hvor mange positive ting, der rent faktisk kan eksistere, hvis de får lov til at få et liv. Arbejdet med LFL synliggør alle disse lyspunkter. Synliggørelsen er med til at give dem et liv, de kan perspektivere og udfordre systemets syn på “tunged”, og knopskyde til flere nye positive punkter, som siden da kan oplistes.

3 Mikkel Østergaard, der er cand. pæd. i Pædagogisk Psykologi, havde spurgt om et møde, fordi han var interesseret i at høre mere om Livsførelseslisten med henblik på evt. fælles samarbejde. Han havde hørt om vores arbejde om Livsførelseslisten i et oplæg vi holdt for FYK (Foreningen for Yngre Kriminologer). Senere i 2016-2017 indgik Line og Mikkel i et samarbejde omkring Livsførelseslisten i indskolingen (jf. Østergaard, 2017, Mørck & Østergaard in review).

Denne kontinuerlige oplisting får en positiv selvforstærkende virkning for Martins sociale selvforståelse og kan potentielt også påvirke andres forståelse af ham og hans forandring, såfremt disse andre bliver inddraget som betydningsfulde samarbejdspartnere omkring punkter på LFL, og/eller indgår i nogle af de fælles aktiviteter, der nævnes på listen.

Rekontekstualiseringer af LFL’s prototype

Ovenfor har vi præsenteret eksempler på hvad LFL’s skriftlige del kan indeholde, men LFL er som tidligere nævnt meget mere end denne skriftlige dokumentation. På LFL’s hjemmeside www.livsførelseslisten.dk understreges det, at den skriftlige dokumentation i lange perioder lever en form for skyggetilværelse:

“I lange perioder lever den skriftlige dokumentationsform en skyggetilværelse, hvor udviklingsarbejdet handler om at tænke over, at tage billeder af, indtale audio-logs om, og tale med nogen om de gode og meningsfulde rutiner i hverdagen, mens man laver meningsfulde aktiviteter sammen. Det kan være ‘fælles tredje aktiviteter’, som fx at træne sammen, lave fælles oplæg, lave lokal-kulturelle arrangementer, seminarer eller lave film eller forskning. Vigtigst er at det er ‘noget’ som de involverede parter brænder for og finder menings- og betydningsfuldt.” (Mørck & Celosse-Andersen, 2016, Livsførelseslisten.dk)

Understregningen af betydningen af det ‘fælles tredje’ er endnu et væsentligt punkt, hvor LFL udgør et alternativ til andre etablerede tilgange i exitindsatsen og dertilhørende værktøjer, hvor der typisk hersker en hierarkisk og fastfordelt positionering mellem exitkandidat og exitmedarbejder, og hvor det man er sammen om typisk vil være at afhjælpe med specifikke problemer, samt disciplinere og kontrollere, at exitkandidaten bevæger sig den rigtige vej og fastholder en afstand til bande-rockermiljøet.

De tidligere bandemedlemmer, der kommer i exit indenfor de etablerede programmer under

rammemodellen skal, som nævnt i indledningen, udfylde en samarbejdsaftale i samarbejde med deres exitkoordinator.

I nogle sjældne tilfælde, det gjaldt for Martin, kan den (exitkoordinatoren), der udfylder samarbejdsaftalen samtidigt fungere som efterforsker og politimand. Denne organiseringsform er ikke befordrende for at skabe tillid. De etablerede exitprogrammets organisatoriske placering under, eller i tæt samarbejde med, politiet vil også i mange henseender besværliggøre tillidsskabelse. Dertil kommer selve mødeformen, der ofte fylder i det etablerede exitprogram. Mange exitkandidater har dyb aversion imod at blive sat i små rum foran et skrivebord, mødt af en person på den anden side, og blive stillet en række spørgsmål. Dette – proceduren omkring udfyldelsen af samarbejdsaftalen – kan minde dem om afhøringer hos politiet, hvilket kan gøre exitkandidaten aggressiv, fortæller Martin.

Samarbejdsaftalen rummer, som nævnt, en række faste kategorier, der udfyldes. Martin udfyldte samarbejdsaftalens skema i samarbejde med sin exitkoordinator da han var 8 måneder henne i exitforløbet, da han sad i et sommerhus (et såkaldt safe house) og ventede på en bolig. Dette sommerhusophold/’safe house’ blev betalt af exitprogrammet. Martin er ikke alene om at opleve, at møder og skemaudfyldning primært var for “programmets skyld” jf. en anden exitkandidats følelse af blot at blive “brugt som en streg i statistikken” (Mørck, 2016: 339).

Rekontekstualisering af LFL i Martins mentorarbejde

Martin oplevede, i kontrast til møderne med det etablerede exitprogram, at samarbejdet omkring forskningen og LFL gav dyb mening for ham, ligesom det at hjælpe andre frivilligt har givet Martin en følelse af mening (Mørck & Hansen, 2015). Martin begyndte efter 1.5 års samarbejde ligeledes at arbejde som lønnet mentor. Det at Martin har erfaringer både som

en slags mentee og mentor giver os mulighed for at reflektere over, hvilke dele af det, der gav mening for Martin i hans egen exitproces, også er relevant for andre, når LFL rekontekstualiseres i mentorarbejdet med unge, der ikke er ligeså akademisk orienterede, eller akademisk interesserede, som Martin.

I det følgende skal vi se nærmere på nogle erfaringer med at anvende og rekontekstualisere livsførelseslistetilgangen i arbejdet som mentor for udsatte unge, der ikke er akademisk orienterede:

“Når jeg laver en Livsførelsesliste, så tager jeg først og fremmest udgangspunkt i hvad de har af styrker. Derfra sørger jeg for, at jeg møder dem i disse, når jeg er sammen med dem, og undervejs at lære dem at kende. [Jeg ser på] hvilke ting som kører for dem og fungerer, så begynder jeg at liste dem op. Til at starte med var det ikke alle, der brød sig om at sidde og lave det [skriftlige] sammen, så i de tilfælde lavede jeg det bare selv, hvorefter jeg viste dem det undervejs, og spurgte dem: “I forlængelse af vores samtale sidste gang, gik jeg hjem og kradsede det her ned, er det helt skævt eller er det korrekt forstået?” I de tilfælde prøver jeg at gøre det så uformelt så muligt, og så kan de godkende faserne undervejs” (Martin, maj 2016)

Martin bygger videre på egne erfaringer som tidligere exitkandidat i arbejdet som mentor. En af de erfaringer han har taget med sig er, at det kan virke kontraproduktivt og stressende, hvis man ved hvert møde borer i de problemer og dilemmaer, som der alligevel ikke umiddelbart er en løsning på:

“En af dem jeg hjælper med at exitte, han er en ledende figur i en af de større grupperinger vi har herhjemme [...]. Og han har rigtig, rigtig meget stress på i forbindelse med det, og politiet bruger Al Capone-metoden på ham, og sammenkørselregisteret gør, at han bliver klemt imellem kommunen og told og skat og politiet, osv. Men noget han har, som kører for ham, det er hans træning, så når jeg mødes med ham, og skal snakke om hans “hovedpiner”, det er jo egentligt det, de

flESTE gerne vil tale om, det er at de vil have hjælp til deres problemer, men mange gange er problemerne jo ikke noget, der er til at løse her og nu, så i stedet for, drejer jeg altid samtalerne over på de ting som fungerer for dem” (Martin, maj 2016)

Således undlader Martin i samværet med en mentee at fordybe sig i de punkter, som står på udviklingslisten, altså med mindre at mentee'en selv tager punktet op, eller at Martin ved, at han kan gøre noget konkret for at løse problemerne. I vores samarbejde kaldte vi det at arbejde med “røde flag” på listen. Martin bruger ligeledes LFL som huskeliste for sig selv:

“i stedet for, at jeg skal huske på listerne på den enkelte person, oppe i hovedet, så skriver jeg dem ned. Når det så er, at jeg arbejder med ham, altså rent fysisk er sammen med ham, så nogle gange, så tager jeg listen frem og siger, okay, hvilke af disse ting syntes du, at du bruger mest tid på i øjeblikket? Og hvad for nogle af dem er du fx kommet bort fra? Så kan man bruge dem som et værktøj til at rette ind, således at de ting som gør ham glad, dem gør vi mere af” (Martin, maj 2016)

Martin og flere af de medarbejdere fra ‘En vej ind’, der har været på LFL-kursus, rekontekstualiserer LFL-tilgangen undervejs ud fra deres erfaringer og i mødet med konkrete mentees. Det er således et grundlæggende princip, at arbejdet med LFL skal tilpasses de konkrete unge, de møder. Hvis de unge har det svært med skriftligheden, så skal den skriftlige del af LFL fylde mindre i samarbejdet. I lighed med en af medarbejderne fra LFL-kurset i Ishøjs ‘En vej ind’, så har Martin erfaret, at det kan gavne samarbejdet med visse mentees at holde LFL relativt kort. Omvendt har Guldager & Jørgensen (2016) erfaret, at der i SSP-regi findes udsatte unge, der sætter stor pris på de detaljerede udfoldelse af punkter, hvor de selv citeres og hvor en livsførelsesliste, i lighed med Martins, kan fylde op til i alt fem A4-sider, hvoraf positivlisten fyldte 3.5 side og

udviklingslisten fyldte 1.5 side. Vores erfaring er, at de unge, der sætter pris på de udfoldede og detaljerede skriftlige positivlister, ofte er dem, der selv har en orientering om gerne at ville bevæge sig i retning af at kunne arbejde med andre unge. De synes, det er spændende og værdifuldt at indgå i et udviklingsarbejde, hvor deres livsførelsesliste også kan udfoldes som en skriftlig prototype, der kan inspirere arbejdet med andre unge.

Afslutning

LFL bygger videre på, og integrerer, aspekter fra teorien om grænsefællesskaber (Mørck, 2006). Teorien om overskridende læring som del af grænsefællesskaber pointerede bl.a., at det er vigtigt at forstå, at der også er gode og meningsfulde rutiner, der videreføres i processen med delvist at overskride en marginal position. Dermed problematiserer LFL-tilgangen i forlængelse af Mørck (2006) en dualistisk forståelse, hvor alt ved det gamle liv i bande-rockermiljøerne anses for dårligt og noget, der helt skal forlades. Artiklen viser en vej væk fra samarbejdsaftalens og det etablerede exit's tendens til ensidigt at forstås exit-kandidater som bærere af en masse problemer, fejl og mangler, der skal noteres, kontrolleres, sanktioneres og laves samarbejdsaftaler omkring. Arbejdet med LFL hjælper med at sætte ord på alle de rutiner i hverdagen, som allerede før og under en exitproces kan udgøre en vigtig og meningsfuld del af kandidatens livsførelse. Dermed skaber LFL en nysgerrighed efter at lægge mærke til alt det meningsfulde, der er vigtigt at genkende, anerkende, fastholde og videreføre. Vi får dermed konkretiseret betydningen af såvel kontinuitet som forandring i den daglige livsførelse, når man som exitkandidat kæmper med at etablere et nyt liv. Arbejdet med LFL viser endvidere, at exitkandidater i høj grad kan udvikle sig ved at blive del af nye interessefællesskaber, for derigennem at forandre sig og blive til noget nyt (se også Mørck,

2014, 2016). Det havde en stor betydning for Martins exitproces og personlige udvikling at blive budt velkommen, og blive en tiltagende og efterhånden meget aktiv deltager, i konkrete grænsefællesskaber, hvor han kan bidrage med sin baggrund, sine personlige erfaringer og ressourcer, fx i udviklingen af LFL og udviklingen af forskningsmetoder i samarbejdet med Line. I rekontekstualiseringen af LFL i SSP-regi har Guldager & Jørgensen (2016) ligeledes erfaret, at det er betydningsfuldt for de unge, at de føler, at de er med til at udvikle noget, der har en relevans for andre udsatte unge.

Vort arbejde med LFL dokumenterer, at en exitkandidat på en og samme tid kan være meget udsat og føle sig ekstremt fastlåst (og blive kategoriseret som "for tung" i det etablerede exitsystem) og samtidigt bidrage kreativt med mange værdifulde ressourcer. Vort samarbejde omkring LFL udgør således et eksempel på, hvordan man kan bryde med ellers udbredte hierarkiske positioneringer og skabe rum for at udvikle nyt sammen. Dette kan foregå i mindre format og/eller med andet indhold, hvilket bl.a. ses af LFL-udviklingsarbejdet i SSP-regi (Guldager & Jørgensen, 2016) og i indskolingen (Mørck & Østergaard, in review).

Referenceliste

- Badiou, A. (2002). *Ethics: An essay on the under-standing of evil*. London & New York: Verso.
- Borg, T. (2003). *Livsførelse i hverdagen under re-habilitering: et socialpsykologisk studie*. Ph.d.-afhandling. December 2002: Institut for Sociale Forhold og Organisation, Aalborg Universitet. Center for Sundhed, Menneske og Kultur, Institut for Filosofi, Århus Universitet.
- Clausen, L. M. S. (2015). *Kropslig social selvfor-ståelse, som en del af overskridende læring*. Kandidatuddannelsen i pædagogisk psykologi, ved DPU, Aarhus Universitet.
- Christensen, T. W. & Mørck, L. L. (2017). *Bevægelse i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet. En kritisk undersøgelse og diskussion af "Cross-over"*. Aarhus Universitet.
- Davies, B. (2006). Collective biography as ethically reflexive practice. I: Davies, B. & Gannon, S. (red): *Doing Collective biography*. New York: Open University Press. McGraw – Hill Education.
- Davies, B. & Gannon, S. (2006). *Doing Collective Biography*. Open University Press. McGraw – Hill Education.
- Davies, B. (2014). *Listening to Children*. New York: Routledge.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in everyday life*. New York: Cambridge University Press.
- Dreier, O. (2011). Personality and the Conduct of Everyday Life. *Nordic Psychology*, 63(2), 4-23. doi: 10.1027/1901-2276/a000030
- Guldager, R. & Jørgensen, A. (2016). *Rekontekstualisering af livsførelseslisten til SSP- Forsøg med brobygning til andre instanser*. Specialeafhandling, DPU, Aarhus Universitet.
- Holzkamp, K. (1998). Daglig livsførelse som subjektvidenskabeligt grundkoncept, *Nordiske Udkast* (2), 89-117.
- Henriksen, K. G. & Magnussen, S. (2001). Pædagogiske Bolsjer – en diskussion på baggrund af pendlerrapporten. *Social Kritik*, 72: 69-86.
- Holland, D. & Lave, J. (2001). *History in Person. Enduring struggles, Contentious Practice, Intimate Identities*. Oxford: Sar-press. James Currey.
- Huniche, L. (2002). *Huntington's Disease in Everyday Life: Knowledge, Ignorance and Genetic Risk*. Aarhus Universitet: Skriftserie ved Center for Health, Humanity and Culture.
- Hybholt, L. (2015). Patientuddannelse i hverdagsliv. PhD. dissertation, Aarhus University, Department of Education. Unpublished manuscript.
- Hybholt, L. & Mørck, L. L. (2015). Conduct of everyday life and social self-understanding after depression. Theorising beyond the duality of meaningful versus routines. Cresswell, Haye, Larrain, Morgan, Sullivan (ed.). *Dialogue and Debate in the Making of Theoretical Psychology*. Ontario: Captus University Publications: 211-220.
- Justitsministeriet (2014). Exit fra rocker- og bandemiljøet er svært i praksis. Pressemødele-

- se, 15.5 2014. downloaded d. 18.07.16 fra: <http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2014/exit-fra-rocker-og-bandemilj%C3%B8et-er-sv%C3%A6rt-i-praksis>
- Laing, R. D. (1969). *Oplevelsens Politik og Paradisflugten*. Aalborg: Bibliotek Rhodos.
- Lave, J. (1999). Læring, mesterlære, social praksis. I Nielsen, Klaus & Kvale, Steinar (red.). *Mesterlære. Læring som social praksis*. (s. 35-53). København: Hans Reitzels Forlag.
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den etiske fordring*. Aarhus: Klim.
- Mørck, L. L. (2006). *Grænsefællesskaber. Læring og overskridelse af marginalisering*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Mørck, L. L., Carlsen, H. B., Grøndahl, A., Jensen, C. C. & Lerche, I. N. (2011). Etik i kollektivt biografarbejde med mødre til 'børn i vanskeligheder'. *Nordiske Udkast*, 39 (1,2), 39-55.
- Mørck, L. L. (2014). "Learning to live": Expansive learning and mo(ve)ments beyond 'gang exit'. I: J. L. Polman, E. A. Kyza, D. K. O'Neill, I. Tabak, W. R. Penuel, A. S. Jurow, L. D'Amico (red.). *Learning and becoming in practice: The International Conference of the Learning Sciences (ICLS vol.1, s. 487-494)*. ISBN 978-0-9903550-1-4.
- Mørck, L. L. (2016). Alternativer til bandeexit. Jensen, N. J. & Dorf, H. (red.). *Studier i pædagogisk sociologi*. (s. 323-352). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mørck, L. L. & Nissen, M. (2005). Praksisforskning: Deltagende kritik mellem mikrofonholderi og akademisk bedreviden. I: Jensen, T. B. & Christensen, G (red.), *Psykologiske og pædagogiske metoder: Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i praksis* (s.123-154). Frederiksberg: Roskilde Universitets Forlag.
- Mørck, L. L. & Hansen, P. (2015). Fra Rocker til akademiker. *Psyke & Logos*, 2015, 36(1), 266-298.
- Mørck, L. L. & Celosse-Andersen, M. C. (2016). *Læringslaboratorium. Retrived 1.12.16 from <http://lifeconductlist.dk/laeringslaboratorium>*
- Mørck, L. L. & Christensen (2017). Cross-over – bevægelser på tværs af ekstreme grupper, bande- og rockermiljøet. Aarhus Universitet.
- Mørck, L. L. & Østergaard, C. M. (in review). Livsførelseslisten i indskoling – 'Just in time'-viden som udvidelse af praksis. Under review til temanummer i: *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, nr. 2, 2018.
- Nissen, M. (2012). *The Subjectivity of Participation – Articulating Social Work Practice with Youth in Copenhagen*. London: Palgrave Macmillan.
- Nissen, M. (2016). Brugerdrevne standarder og pædagogisk ledelse: Skræddersyede teknikker eller prototypiske fortællinger. *Nordiske Udkast*, 1.
- Osterkamp, U. (2000). Livsførelse som subjektivt videnskabelig problematik, *Nordiske Udkast*, 28: 5-28.
- Pedersen, M. L. (2014a). *Exit-indsatser for rockere og bandemedlemmer. En kortlægning af tiltag under rammemodellen*. Justitsministeriets forskningskontor.
- Pedersen, M. L. (2014b). *Veje ind i og veje ud af rocker- og bandemiljøer. En interviewundersøgelse*. Justitsministeriets forskningskontor.
- Pedersen, M. L. (2015). *Exit-forløb med rockere og bandemedlemmer. Aftaler om exit under rammemodellen. 1. delrapport*. Justitsministeriets forskningskontor.
- Pedersen, M. L. & Ribe, M. Ø. (2016). *Flowet i rocker/bandemiljøerne*. Justitsministeriets forskningskontor.
- Pedersen, M. L. (2016). *Exit-forløb med rockere og bandemedlemmer. Aftaler om exit under rammemodellen. 2. delrapport*. Justitsministeriets forskningskontor.
- Perry, S. (2012). *Framing Trust at the Street-Level: An Empirical Interpretative Study of Distrust and Trust between Frontline Public Sector Employees and Young Men with Minority Ethnic Backgrounds in Denmark*. Ph.D.-Thesis, RUC.
- Wyatt, J. & Davies, B (2011). Ethics. I: Wyatt, J, Gale, K, Gannon, S. & Davies, B. *Deleuze & Collaborative Writing: An Immanent plane of composition*. New York, Martin Lang. s. 105-129.
- Østergaard, M. (2017). Ressourceorienteret dokumentation. I: *Når vi skriver om mennesker*. (Red.). Hjerrild, M. København: Lindhardt & Ringhof.